

Lábnymok

Gyere, megmutatom
 a szószentenciákból vett szigetet
 itt, a szavakban.
 A betűbe hajló
 korallzátony-fodrot körül.
 A talpad összes nyomát
 a homokban, amit az ár, az ölelésed
 nem mos el; megtart.
 Verseskötetek tucatjai helyett
 véresre karistoltt ujjbegyekkel
 rajzoltam mind;
 az összes más,
 az összesre emlékezem.
 Amikor fény-meztelenül lépsz
 le a Tejútról,
 a tizenhárommilliárd éves múlt-csillagok
 színét hordod köpenyként.
 A jég-éjszaka forrón térdet hajt,
 a nappal hódolva halványul el,
 megemelik fonott koronájuk a pálmák,
 s a tenger aléltan párolog el,
 hogy lány-melegen folyjon majd le rajtunk
 a kaland végén.
 De addig
 csak az évszázadokig
 rajzolt lábnymaid nyomán jársz,
 és gyógyultra csókolsz a remegésben.
 Hagyom, hogy a szósziget hellénjei
 – kizárólag korinthuszi oszlopokból –
 hattyúszentélyt emeljenek neked,
 s hogy a hajnali kelták
 druidaénekekkel fonják körül mind,
 smaragd-fövennyel.
 Az oltár a templom közepében
 virágszirom-álom,
 s fölötte az égtakaró Élet fája,
 mely összefogja a szószentencia-világot.

Arra kérek ott, hogy engedd,
 áldozhassam fel magam
 Neked,
 s te arra, hogy elfogadhass.
 Majd rájön az eső,
 folyókat formál hullámzó
 combodon, melleden, angyalhátadon,
 fehérarany hajkoronád
 feszes fonatain, Aurorám,
 gyere, megmutatom
 a szószentenciákból vett szigetet
 itt, a szavakban neked...

Pomogáts Béla

A novella költői

– *Két székely író: Nyírő József és Tamási Áron* –

Vajon létezik-e „székely irodalom”, avagy szerényebben fogalmazva: létezik-e a magyar nemzeti irodalomnak egy ága, amely a székely tájtól, történelemtől, hagyománytól és lelkiségtől kapja jellegzetességeit? A különálló „székely irodalom” fogalmát, úgy gondolom, nyugodtan az irodalomtörténeti mítoszok világába utalhatjuk, ám ha abból indulunk ki, hogy a magyar nemzeti irodalom történeti és mentális keretében jogosult erdélyi irodalomról beszélni, és más vonatkozásban szót ejthetünk olyan regionális magyar irodalmi kultúrákról, mint amilyen a dunántúli, az alföldi, a felvidéki (és nem csak a trianoni átrendeződés után), mi több, beszélhetünk „budapesti irodalomról”, akkor számot vehetünk a székely írók vagy a Székelyföld irodalmával is. Mindez nem jelenti azt, hogy az erdélyi irodalomnak ezt az ágazatát el kívánánk különíteni magától az erdélyi irodalomtól, már csak azért sem jelentheti, minthogy a székely származású és a székelység életével foglalkozó írók, mint Nyírő József és Tamási Áron ugyanúgy az Erdélyi Helikon szellemi és mozgalmi rendjéhez tartoztak, mint a kolozsvári Bánffy Miklós és Kuncz Aladár, a kalotaszegi Kós Károly, a nagyváradi Tabéry Géza vagy a gyulafehérvári Karácsony Benő. A székely író és a „székely irodalom” egy Kárpát-medencei táj: a Székelyföld, egy magyar történelmi hagyomány: a székelység külön története és egy kulturális örökség: a székely néphagyományban testet öltő mentalitás helyezi külön irodalomtörténeti fejezetbe. Ennek az irodalmi hagyománynak első és egyedi – az egész magyar kultúrában megkerülhetetlenül fontos – értéke a székely népköltészet: a népmese és a ballada, majd a kegyetlen trianoni döntés után Erdélyben és a Székelyföldön kibontakozó irodalom.

A trianoni döntést követő esztendőkből kibontakozó erdélyi magyar irodalom is több kiváló székely költővel és íróval, igazából egy sajátos székely irodalmi kultúrával büszkélkedhetett. Ennek az irodalomnak olyan költői voltak, mint Tompa László, Bartalis János és Szentimrei Jenő és olyan elbeszélői, mint Nyírő József, Tamási Áron, Kacsó Sándor, az ugyancsak székely családból származó Berde Mária és természetesen az idős Benedek Elek, aki a „székely írócsoport” atyamestereként ösztönözte a fiatal székelyföldi írók munkásságát. Valóban egy „írócsoport” szervezőjeként és vezetőjeként, ugyanis az ő vezérletével vitték el a születő erdélyi magyar irodalom hírét „Elek apó fiai”, azaz Nyírő, Tamási, Szentimrei és Kacsó szerte Erdélyország városaiba, sőt Magyarországra. Ezúttal két székely íróra: Nyírő József és Tamási Áronra szeretném felhívni az olvasó figyelmét. Mindez per-

sze csak emlékeztető, hiszen mindkét író leginkább népszerű elbeszélőink közé tartozik.

Nyíró József személyes epikai narrációjára az erdélyi magyar balladaköltészet hagyományai hatottak. Regényeinek és elbeszéléseinek hangneme és szerkesztése az erdélyi balladák sötét színekben pompázó világára utal, s a történelmi végzettel szüntelenül küzdeni kényszerülő székely nép tragikus életérzését szólaltatja meg. Nyíró tudatosan használta fel elbeszéléseiben a balladák műfaji tulajdonságait: az általában tragikus történetformálást, az emberalakok mitikus felnagyítását, a végsőig tömörített cselekményt és a történet szálának többszöri megszakítását. A balladák tömör előadásmódjához és archaikus nyelvezetéhez igazította novelláinak stílusát. Írói hatásának magyarázata is részben eredeti, erőteljes duzzadó kifejezésmódjában rejlett, természetes módon használta fel a székely népi nyelvet, esetenként a régies elbeszélő nyelv fordulatait. Vannak írásai, amelyeknek nyelve a prózaversek rejtettebb ritmusát követi, s fordulatisméltésekkel, alliterációkkal is a versszerűség képzetét teremti meg.

A balladák szemléleti és nyelvi formáinak átvétele Nyíró József epikai törekvéseit szolgálta, a Jézusfaragó ember tragikus novelláinak írója magát a „székely lelket” akarta megidézni és bemutatni műveiben. A húszas években megszülető erdélyi magyar irodalom gyakorta az „erdélyi lélek” kifürkészésére és ábrázolására törekedett. Egy népközösség önismeretét és önvédelmét támogatta ezzel, hiszen a nagyromán asszimilációs politika éppen nemzeti jellegétől és identitásától akarta megfosztani az erdélyi magyarságot. Regények és elbeszélések mutattak rá azokra a természeti körülményekre, illetve történelmi és kulturális hagyományokra, amelyek kialakították az erdélyi vagy a székely ember gondolkodását, érzésvilágát, erkölcsi karakterét.

Ennek a „népi léleknek” Nyírónél tragikus karaktere volt, s a magyarság történelmi megpróbáltatásainak ismerete, a székely nép kisebbségi sorsának tapasztalatai alapozták meg ezt a tragikus írói látásmódot. Nyíró elbeszélései, különösen 1933-ban megjelent *Kopjafák* című kötetének írásai maguk is értelmetlenül elpusztult és halálba kergetett emberekről szólnak. A huszonegy novellából álló ciklus minden darabja egy-egy balladába illő szerencsétlen emberi sorsot örökít meg. A *Kopjafák* elbeszéléseinek hangnemét súlyos emberi tragédiák szabták meg, mindazonáltal ezeket a tragédiákat valami engesztelő remény is átszövi. Nyíró, igaz, otthagya a papi pályát, vallásos hitét viszont megőrizte, továbbra is bízott abban, hogy az isteni gondviselés igazságot fog szolgáltatni a gyűlölködés és az erőszak ártatlan áldozatainak. Könyvének lírai, mondhatnám így is: prózaversszerű bevezetőjében arról beszél, hogy az élet végül le fogja győzni a halált, s az egymást követő nemzedékeknek az életnek ezt a mélyebb igazságát kell szolgálniuk.

Nyíró József a novellaműfaj igazi mestere volt: néhány szóval meg tudta te-

remteni a történet hangulatát, sűrű atmoszféráját, pár ecsetvonással életre tudta kelteni az emberi egyéniségeket, a rövid cselekménysornak az írásaiban mindig drámai kifejelete volt. A *Kopjafák* és a *Havasok könyve* tanúsága szerint a nagyobb epikai kompozíciót is elbeszélésfüzérek formájában alakította ki. Regényei szintén mozaikos belső szerkezetet mutatnak, így legjelentékenyebb nagyepikai munkája az 1930-ban közreadott *Isten igájában* című alkotása. Valójában önéletrajzi regény, azt a rögzös utat mutatja be, amely a papi szemináriumtól a falusi plébániába, majd a világháború poklából a molnárként végzett kétkezi munka idilljéhez vezetett. A regény fiatal hőse nemes eszmények szolgálatának vágyával lép papi pályára, elhatározását azonban nem hivatástudat indokolja, inkább az a szándék, hogy könnyítsen szegénységben élő családjá terhein. Papnövendékként, fiatal lelkeszként sokat vívódik ennek a hivatástudatnak a hiánya miatt: minél jobban megismeri a valóságos életet, annál erősebbek lesznek kételyei. Kétségbeesetten tapasztalja a székely falu népének nyomorúságát és romlását, felháborodik azon, hogy még az egyházi hatóságok sem állnak szívvel-lélekkel a szerencsétlen nép mellé. A háború kitörését követő pár hónapos hazafias mámor után mind jobban átérzi a hátszög kínját, hadikórházakat látogatva megismeri a frontkatonák szenvedéseit. Személyes csapásként éli át Erdély elszakítását, fájdalmas tapasztalatokat szerez a román impérium magyarelles intézkedéseiről. Mindez csak fokozza bizonytalanságát az iránt, vajon helyesen döntött-e, midőn a papi pályára lépett. Végül egy szenvedélyes szerelem érleli meg elhatározását: elhagyja az egyházi rendet, feleségül veszi szerelmesét, s egyszerű falusi molnárként próbál családjának megélhetést teremteni.

Az *Isten igájában* egy lélek átalakulásának, egyszersmind az erdélyi magyarság önmagára találásának regénye. Hangsúlyos fejezetei arról beszélnek, hogy a román impérium erdélyi berendezkedése után miként kereste a megmaradás ösvényét a többségi nacionalizmusnak kiszolgáltatott kisebbségi népcsoport, s miként ébredt rá arra, hogy az elveszített politikai hatalmat a szellem minőségével kell pótolnia.

Írók és irodalomkritikusok egybehangzó véleménye szerint Tamási Áron a költői novella mestere. Az 1925-ben közreadott *Lélekindulás* című első kötete elbeszéléseinek éppen az adott újdonságot és evokatív erőt, hogy egy zárt világ, egy gondok között élő emberi közösség, egy hagyományait és emberségét őrző népcsoport költészetét fedezte fel, és tárta az olvasó elé. Ennek a költészetnek egyszerre volt közösségi és személyes értelme, hiszen a kollektív érzések, vágyak mellett az író alapvető élményeiről: a szülőföld és a székely nép iránt érzett hűségéről és nosztalgiájáról is beszélt. A novelláknak mindenképpen ez a költészet volt a legfőbb ereje, ugyanakkor a költészet csillogó tündérleple mögött, ha rejtetten is, ott van a szerkezet biztos konstrukciója, a cselekmény logikai váza, a motívumok

és stíluseszközök elrendezésében testet öltő arányosság. Egyik kritikusa „a virágcsokor egységéről” beszélt, emögött azonban ott volt az „architektonikus egység”, az „épület” statikája és az „építész” szerkesztő hajlama. Ahogy a kifejezés, az alakítás mindegyik eszközének, ennek a konstrukciónak (a struktúra belső rendjének) is értelme, jelentése van. Jelentése, amely egyben az elbeszélés mondanivalója, az író eszméire, világképére utal. A szerkesztésnek, a kompozíciónak is „hírértéke”, információs szerepe van; s ha a novellákban testet öltő személyt keressük, a kompozíció tanúságára is fel kell figyelünk.

Így az *Ördögváltozás Csíkban* című elbeszélés is több, mint színes, folklorisztikus mozaik, noha természetesen az író játékos, tréfás, sőt „góbés” novellái közé tartozik. A humor népi forrásából merítve mond példázatot arról, hogy az egyszerű székely ember milyen találekony furfanggal győzi le ellenfelét, legyen az a pokolbeli ördög. A novella valójában kölcsönös rászedések elbeszélése, ezek során rendre a székely ember győzedelmeskedik. Az elbeszélésnek igen határozott és egységes szerkezete van. A narráció első eleme a Boccaccióra emlékeztető pajzán história, ez a csábítások és csalfaságok történetét beszéli el, csakhogy amíg az olasz mester forrása az olasz reneszánsz városi humor, Tamásié a székely népmese. Ez utóbbi adja az elbeszélés második forrását, végül a harmadik epikai elem az a sajátos dramaturgiai és stiláris eszközökkel folytatott dialógus, amelyet a székely és az ördög folytat egymással – kölcsönös ugratásokkal, csipkelődésekkel, amolyan „harci taktikaként”. Ebben lehet felismerni a szereplők jellemét, erkölcsi erejét és találekonyosságát, benne ölt alakot a mese költészete, a képzelet szabadsága és a nyelvezet szellemessége.

Tamási „fortélyos párbeszédnek”, Szabédi László „feleselő novellának” nevezte ezt az igen jellegzetes elbeszélőformát. Forrása ez utóbbi szerint a hagyományos találós kérdés. Ez pedig a népi pedagógia hagyományára és kifejezőmódjára utal, a középkori oktatás ennek a műfajnak a segítségével történt, az egyház ma is használja: a katekizmus kérdés-feleleteiben. A találós kérdés elsősorban formai alak, művészi szerkezet, hiszen a valóságos kérdéstől eltérőleg a kérdező ismeri a feleletet. Vagyis a találós kérdés tartalma nem a tudni vágyó kíváncsiság, hanem a tanítás, illetve a fölény, amelyet a kérdező érez azzal szemben, akit kérdésével ostromol. „Formája kérdés, tartalma titok – írja Szabédi – a találós kérdés feszülő nyugtalansága, a személyi magatartás kétarcúsága vibrál Tamási fortélyos párbeszédeiben. A hős egyszerre közeledik és tilt, vall magáról és távol tart magától, megnyilatkozik és ködben marad [...] Lényegében az ellenséges barátkozás vagy a barátságos ellenkezés a Tamási fő ábrázolni valója; mindenesetre ebben a legnagyobb mester.”

A székely ember kedvét találta ezekben a „fortélyos” párbeszédekben, az ellenfél (legyen ez az ördög vagy az idegen hatóság) ugratásában: ismerős és kényelmes

terepen érzi magát, és jól kihasználja illetékességének előnyeit. A beszélgetés de-rüt és örömet szerez számára, mintha egy pillanatra kiszabadulna a szegénység gyötrelmes gondjai közül. Tamási novelláiban (és regényeiben) a góbés humor olyan, mint a költészet: percnyi szabadulást jelent a folyton szorongató gondok közül, bearanyozza a köznapi sorsokat. Ezért állapíthatja meg Szabédi: „Tamási valóban legszívesebben azokban a helyzetekben ábrázolja hőseit, amikor azok nem olyanok igyekeznek lenni, amilyenekké életkörülményeik kényszerítik őket. A fortélyos párbeszéd tiltakozás a konvenció rabbilincsei ellen, a rab hétköznapok magától értetődő igazságai ellen. A lélek ruhát vált benne.” A köznapok nyűgéből szabaduló lélek jelenik meg az elbeszélések nagy részében, majd a későbbi regényekben: az *Ábelben* és a *Jégtörő Mátyásban*.

Legismertebb műve, a harmincas évek elején megjelent *Ábel-trilógia* hatalmas sikert szerzett Tamásinak, erre a sikerre épültek következő regényei, ezek ugyancsak a székely népi életből merítették tárgyukat, ezt kívánták mintegy mitológikus magaslatra emelni. *Jégtörő Mátyás* (1936) című regénye ugyancsak trilógiának készült, ám csupán a *Ragyog a csillag* (1937) című második kötetig jutott. A regény egy égi „szellem” földi vándorútját beszéli el, aki azért vállalta az e világi sorsot – bolhában, pókban, fülesbagolyban, gólyában, végül egy újszülöttben –, hogy egy ifjú székely emberpár: Mátyás és Márta jósorsának igazítója, védelmezője legyen. A regény „bölcseleti” mondanivalója valamilyen keresztény „pantheizmus” eszméjét fejezi ki, valóságos epikai értékei inkább a falusi élet köznapjainak leírásából, a székely folklór gazdagságának felidézéséből és természetesen az író varázslatos nyelvi erejéből származnak. Hasonló tulajdonságokat mutatnak a harmincas évek végén, a negyvenes évek elején született elbeszélések, valamint a székely népnek a román uralom idején elszenvedett sérelmeit és a népi ellenállás készségét bemutató (egyszersmind mitizáló) regénye: a *Magyari rózsafa* (1941) is. Ezeknek az esztendőknél nagyszabású és hiteles írói eredménye a *Szülőföldem* (1939) című önéletrajzi beszámoló, amely a falurajz, a családtörténet és a személyes vallomás epikai szándékait egyesítve emelkedett az akkori magyar memoáriródalom legjobb teljesítményei közé.